

FILOSOFIN OCH DESS FÖRHÄVELSE: VAD DEN FÖRMÅR OCH ICKE FÖRMÅR.

INSTALLATIONSFÖREDRAG
HÅLLET DEN 9. DEC. 1933
AV
ROLF LAGERBORG

»När vårt samhälle lider av sjukliga företeelser, av en laglöshet, som undergräver själva grundvalen för dess bestånd, av tvedräkt och ofördragsamhet, av oredlighet och annan osedlighet samt yttringar av en rent otrolig råhet, var skola vi gamla, vilkas tid redan är ute, söka vårt framtids-hopp, om icke hos de unga?» — Så hälsade *Rabbe Axel Wrede* till avsked studenterna vid Åbo Akademi. Han framhöll, att det »icke är nog att man avlägger en mer eller mindre god examen», »målet är högre än så, det innebär en utveckling till hela fullständiga människor, som förmå fatta livets sanna mening och uppfylla sin bestämmelse, med ett ord till verkliga personligheter, karaktärer». Och som en väg till detta och andra mål anbefaller Wrede »ett fördjupat studium av filosofin».

Vår förste hövding, vår föresyn, alltfört och i alla tider, anvisar härmed ett ansvarstungt uppdrag åt den filosofiska disciplinen. Vad kan filosofin? Vad är filosofi?

När vi i specialvetenskaperna stöta på en allmännare, djupare syftande, vittbärande synpunkt, så tala vi om dess filosofiska betydelse. Också utanför vetenskapens ramar, såsom i lekmannens betraktelser, mena vi oss finna filosofi, i det som siktar på en samsyn, en kritisk överblick, ett ovanefter. *Kant* vill i vår filosofiska strävan urskilja å ena sidan den teo-

retiska filosofi, som söker bringa enhet och sammanhang i vetandet och jämväl utreder begreppens giltighet och vår kunskapsförmågas gränser. Å andra sidan ställer han en det praktiska livets filosofi, som han kallar filosofin enligt världsbegreppet: den söker utröna livets mening, vara det praktiska förnuftets lagstiftare och lärare i ideal.

Men denna filosofi enligt världsbegreppet — med frälsningsläror om gudalikheter, såsom det forna Stoas, eller med moderna etiska system, eller med olika samhällsåskådningar, reaktionära och liberala — dessa skiftande värde läror ha än så länge icke fyllt måtten vetenskapligt. De uppnå därför icke den forskningsdisciplin, som Kant ställer i främsta rummet och kallar filosofin enligt skolbegreppet. Kants uppdelning sammangår ungefär med den professor *Bring* för en vecka sedan gav oss: *Bring* skilde mellan syftemålen *värde* och *verklighet*, och mellan att värdesätta och att endast konstatera. Han ville förvisa trevande spekulationer och allsköns »metafysisk vidskepelse». — Visserligen begynner all vetenskap med magi och metafysik; men huru det är ofullgånget och huru *Bring* har rätt, det fatta vi bäst, om vi jämföra etikern eller pedagogen med maskinbyggaren eller elektrikern eller alltmera också läkaren, vilka vuxit från barndomens önskevärld. Akademisk forskning och undervisning avse allmängiltig kunskap; men huru än livs- och värde läror uppbyggt och förädlat människors släkte på vitterhetens sätt eller vältalighetens, och ofta i tävlan med religionerna, så ha de icke uppnått en så uttömmande insikt, att de, såsom fallet är vid ingenjörvetenskapen, stå sig för alla fall.

Helt visst kunna siare på skalders vis hitta en upphöjd del av sanningen. Många filosofer och särdeles antikens ha lockats att på denna väg döma om livets mening. Må vi läska oss en stund med ett par livsläror, hämtade från de gamles tvist om livets högsta goda.

Med en rätt så bestickande feltolkning lärde *Aristippos*, att alla levande varelser sträva efter lust; alltså vore lusten vårt högsta goda. Se de oskäligen kreaturen: liksom de förstå att

välja sin föda, så förstå de att lusten är det bästa för dem. Det vartill alla sträva måste vara livets mening och syfte — vad skulle väl annars i detta stycke ge oss allmängiltigt besked?

Härtill invände *Platon*, att man visst icke eftersträvar lust; lusten är endast en naturlig följd vid god och rätt vandel och verksamhet. *Aristippos* hade också försummat att skilja mellan olika slag av lust; de äro för ingen del likvärda. Ypperligt belyser *Platon* det i *Gorgias* med följande samtal mellan en vekling och sanningssägaren *Sokrates*. — Enligt naturen, förklarar hans vällusting, är det som sig bör, att begärens få sitt lystmäte; det gäller att skaffa sig utvägar att ständigt kunna tillfredsställa dem. Men då detta för flertalet icke är möjligt, klandrar man av avund och oförmåga de starka som mäktat med uppgiften. Därför är moralen en nödlögn, när den prisar självbehärsningen och kuvandet av begärens. — *Platon* gör en snärjande motfråga: vad anser du vara bättre — att äga tätta och starka kärll med vin, med honung, med mjölk och annat, som icke är lätt att anskaffa; eller att nödgas uppehålla dylika dyrbara varor i gistna kärll som läcka? Den vars liv går ut på att njuta är som de läckande tunnornas ägare; han måste under möda och kval fylla på sina läckande fat. Men det räknas ju bland de svåraste straff, dem de osälle utstå i underjorden. — Lustens försvarare invänder, att den som har faten ständigt fyllda varken känner fröjd eller kval, utan lever såsom en död. Om lyckan bestode i frihet från åtrå, så funnes ju ingen lyckligare än stenarna och liken. Nej, största möjliga åtgång och största möjliga tillflöde, det vore livets mening och lycka. — Det är då en drinkares eller en storätars liv du vill prisa, lyder *Platons* replik. — Helt visst, svarar motståndaren oförskräckt; vilka begär det än gäller, skänker det oss vår bästa lycka att rikligen se dem till godo. — Men om man har klåda i håret och fullt upp med tid att klösa sig, är det lyckan i livet att tillbringa det med att klösa sig? — Njutningsmänniskan tvekar, men svarar på trots: naturligtvis, bättre det än alls ingen vällust. — *Platon* går oförsagt på: den skabbige är alltså lycklig. Skall jag fortsätta frågandet? Om

man kliar sig endast i huvudet, eller . . . har du ej redan nog? Är ej en sådan skörlevnad gruvlig, skamlig, eländig? — Du tror då, får Platon till svar, att jag icke förstår att somliga njutningar äro bättre än andra. — Därmed har Platon vunnet spel: har vedersakaren medgett, att det råder en skillnad i värde mellan olika slag av lust, då är det icke lusten som sådan, utan allenast den goda lusten, som vore av något värde: det goda är det bestämmande. — Vad är då detta suveräna, det som under alla förhållanden är ett gott för människan — och vad är livets mening?

Platon svarar: rättrådigheten. Att göra det rätta, det blir för själen vad hälsan är för kroppen: det betyder sundhet och styrka, ordning och harmoni. Därför bör man icke vedergälla ont med ont, därför är det bättre att lida orätt än att göra orätt: i det att varje orätt man gör uppriver själens ordning. Också om den dygdiges rättrådighet förblir okänd och obelönad, så är hans tillvaro sällare än dens, som lever som ett rov för sina lustar. Ty ingen kan taga ifrån honom den sinnets upphöjda ro och glädje — vi bruka tala om gott samvete — som är tillvarons högsta goda.

Aristoteles utbygger Platons lära: det rätta går ut på det allmänna bästa; och utan ett mål i det allmänna bästa vinner vårt liv ingen högre mening. Människan är ett *politikon zoon*, ett samhälleligt djur; hennes strävan är icke att vinna lust eller att undvika olust, utan att ge sitt bästa. Vår tillvaros mening och lycka är ett verksamt liv, en verksamhet enligt ens anlag och enligt den högsta gåva som blivit envar beskärd. Driften att skapa nyttigheter eller skönhet och sanning är en grunddrift i människans väsen; endast så blir hon nöjd med sig själv. Lyckan liksom dygden består i en själens verksamhet enligt den egna dugligheten och till det allmänna bästa. Ty det allmänna går före den enskilde; därför är också rättrådigheten den grundläggande bland dygder: »Icke morgonstjärnan och icke aftonrodnaden är så underbart härlig som den». *Aristoteles* hämtar den anförda liknelsen från en grekisk diktare; i nyare tid går bilden igen i Kants berömda sentens om

samvetets bud som i upphöjdhet endast går upp mot stjärnehimmeln.

Så finna vi, att filosofin enligt världsbegreppet kan bjuda på upplyftande strötankar, ja på ledstjärnor för tid och evighet. Sannolikt upplever siaren-filosofen en salighet över alla, när han undfår sådana strålande tankar. Ingen har här vittnat som *Oscar Wilde*: (anförd av *Söderblom*, När Stunderna växla och skrida II s. 73): även om Frälsaren aldrig sagt annat än »hennes skall mycket förlåtet varda, ty hon har mycket älskat», så skulle det, säger han, ha varit värt att dö, för att ha fått säga det. »Den av er, som är utan synd, han kaste första stenen på henne»: det var värt ett helt liv att få säga det. — Men fynd som dessa förbli intuitionens; och infall, om än aldrig så fruktbara, och önskningar, om än aldrig så fromma, äro för vetenskapen grillfängerier, så länge de blott hägra som ideal. Begär man, att filosofen skall uppåtdaga ideal: gott så, ja, alltför gärna — men kan han göra det som vetenskapsman?

Endast med hjälp av empirisk forskning kunna problem om värden och syften bringas närmare en lösning. Redan för 250 år sedan inskräppte *Fontenelle*, att allt här i världen — och politiken som fysiken — regleras av vikt och tal och mått; att sanningen också i samhällslivets stycken icke står att finna med frihandsfunderingar, utan består i sammanhangen, i att upptäcka bandet mellan orsak och verkan. Numera börjar man allmänt inse, att intet kan utronas om livets mål och värden utan insikter just om samhällslivet. Ty vad vi människor äga av i upphöjd mening mänskligt, kunde med fog heta socialt. Människan som isolerad vore ett djur, samhället skapar om henne till människa. Den skillnad, som göres t. ex. mellan anden och köttet, mellan högre och lägre i själslivet, är en skillnad mellan vad vi fostras till i samhället och våra animala naturdrifter. Därför måste varje värdefilosofi, och för övrigt alla kulturvetenskaper, genomsyras med sociologisk forskning, om man skall uppnå en stadig grund. Och därför må den ungdom, som här vill ha besked, manas att till en början dyka ned i sociologi. Man svamlar godtyckligt om livets me-

ning, så länge man icke inhämtat grunderna för vetenskapligt filosofiskt tänkande.

Vad förmår då filosofin enligt skolbegreppet för att dana en förnuftslenig uppfattning av tillvaron som grundval för livssyn och livsföring?

Såsom jägaren överlåter bytet åt kocken, såsom fältherren, när han erövrat en stad, lämnar dess styre åt statsmannen, så böra, säger *Platon*, geometrin, astronomin och räknekonsten bjuda sin fångst åt filosoferna. I samma anda lär *Spencer*, att filosofin har att förenhetliga vetandet, uttaga och klargöra det väsentliga därav. När astronomen undersökt himlakropparna, geologen jordens daning, biologen livets funktionsformer, psykologen själslivets och sociologen samhällslivets, då kommer filosofen och betraktar deras rön under en samlande synvinkel. Syntesen, systemet, världsåskådningen gestaltas av filosofin. — Emellertid måste systembygget föregås av en prövning av byggstenarnas hållbarhet och redan av de begrepp, med vilka specialforskningen rör sig. Att på detta sätt mästra och granska all mening hör kunskapskritiken till och förblir det centrala i filosofin, en prövning omistlig vid varje forskning och icke minst för en totalbild av skeendet.

Visserligen häcklas kunskapskritiken av dunkelmän i alla tider. Ty här borrar man in med tvivlet som verktyg, och undergräver och river ned med frigörelse som frukt. — Vad sätter man då i stället, lyder den vanliga förebråelsen? Det är som att, när man tvättas, fråga, vad man får i stället för smutsen? Kunskapskritiken gör anspråk på att rengöra, den uppvisar, att frågorna äro ställda på tok så länge själva begreppen dragas med »metafysisk vidskepelse», att de svar som försökts äro omöjliga; den utreder vad man *icke* må tro, t. ex. i fråga om »Gud» och »själen». Att befrias från en villfarelse, lärde redan *Sokrates*, är den största välgärning som kan vederfaras en.

Med upphöjda etiska idealregulativ kan visserligen filosofin enligt världsbegreppet i tillfällig verkan på ungdomen nå utö-

ver varje skolfilosofi. Men en sådan verkan förflyktigas, om ungdomen icke härddas med uthållig tankedisciplin. Här fostras man till ett förmer än hugskott, här grundlägges förnuftets autonomi och därmed frihet och självständighet. Såsom purpurn färgar yllet, tvättäkt i varje lut, så kommer, säger *Platon*, dygd som förnuftig insikt att genomtränga själen. Eller såsom *Snellman* uttalat ifråga om ett specialfall: man ledes från barnslig auktoritetstro till självständig övertygelse, från laglydnad av fruktan för straff till laglydnad av insikt om lagens förnuftiga nödvändighet.

Mera än vid annat vetenskapligt studium går i filosofin enligt skolbegreppet hela vårt jag i skola. Vi böjas under förnuftets styre, vi utbildas att styra oss själva som människor och som medborgare. När Finland vann sin självständighet, klagade en framsynt folkuppfostrare, det var *Johannes Heddengren*, att vår filosofiska kultur var så grund. Vore filosofin mera odlad ibland oss, så skulle vi äga allvarligare självtukt och tryggare kunna se framtiden an. Filosofisk tuktan gör oss mogna och värdiga att taga vårt öde i egna händer.

Det invändes likväl enständigt mot denna vetenskapliga filosofi, att kunskapskritiken är upplösande och utmynnare i skepticism. Och att vad filosoferna positivt uppbygga icke består, trots all deras kritik, inför nytillkomna fakta i specialvetenskaperna. Se, huru hastigt systemen ramla! Filosofin vore därför långt mindre värd än specialvetenskaplig forskning — och i grunden en titanisk förhävelse.

Inkasten gå tillbaka ända till *Sokrates*. Han bekämpade den ytliga allmänbildning, som utbjöds av sofister och retorer; han frågar enligt *Erastai* en av dessa mångfrestare, vad allt filosofen har att vinnlägga sig om? — Han får till svar, att filosofen bör inhämta varje upptänkligt vetande och visa sig hemmastadd i allt. — Men vore det icke omöjligt, undrar *Sokrates*, att i grund tillägna sig tvenne konster, att icke tala om flera? — Inbilla dig icke, svarar sofisten, att filosofen skall behärska dessa kunskaper och konster lika fullständigt som fack-

männen; han bör endast lära att ifråga om allt, som säges eller göres i dessa olika kunskapsgränar, utmärka sig för sitt område. — Du vill, invänder Sokrates, att filosofen skall förhålla sig till fackmannen som en pentatlet (alltså en idrottsman, som tävlar med kraftprov av fem olika slag) förhåller sig till en brottare eller en snabblopare? I specialfacken överträffas han av alla sina medtävlare och förblir här alltid på ett lägre plan, om han än i sin allmänna utbildning blir förmer än de andra. — Beundransvärt har du uttryckt min mening, Sokrates, svarar sofisterna; filosofen har verkligen icke att släppta ägna sig åt något, att arbeta på någon uppgift så utslutande, att han för att i detta fack nå fulländning försummar de andra; filosofen bemödar sig med måtta om allt, han syftar till det hela.

Men Sokrates ger sig icke. Äro de kunnige nyttiga eller ej, frågar han. — Visst äro de nyttiga, lyder svaret. — Huru kan det då komma sig, att filosoferna, som ju, såsom vi funnit, förbli på ett lägre plan i kunnighet i vart fack för sig, kunna tävla med fackmännen i nytta? Om du är sjuk, skulle du då kalla på filosofen, denne kunnige av andra ordningen, eller vände du dig hellre till läkaren? Och när ditt skepp råkar ut för storm, skulle du då anförtro det åt lotsen eller åt filosofen? På samma sätt skall filosofen alltid, där sakkunnige finnas att tillgå, icke göra vidare nytta. Följaktligen är filosofen en ganska onödig man. Sannerligen, min vän, akta dig för att låta filosofen blanda sig i alla konster och kunskaper och att begära av filosofen, att han skall förnöta sitt liv på att lära allt och att göra allt; ty i så fall är det enligt min mening en skam att filosofera: dem som på det sättet syssla med konsterna kallar man bönhasar.

Sokrates vill avvisa dilettantismen och anvisa filosoferandets praktiska syften. All kunskap och främst hans »känn dig själv», som förblivit all visdoms begynnelse, är enligt honom endast en beredelse: den visar oss vad som är bäst och vad vi böra göra och vad icke. — För att åtminstone försöka försvara den teoretiska filosofin, dess specialuppgift och dess allmän-

nytta, må vi ge ordet åt en modern professor i vår misstrodda disciplin.

Närmast har jag till min förste lärare, den vördade idealisten *Thiodolf Rein*. »Varje specialvetenskap», förklarade han i ett promotionsprogram 1900, »syftar till att vara ett systematiskt helt av kunskap rörande något speciellt kunskapsområde. Men såsom slutligt mål för det vetenskapliga strävandet måste stå vinnandet av ett alltomfattande sammanhang eller fullbordat helt av kunskap . . . Det måste därför finnas en vetenskap, som strävar att förverkliga detta ideal; och denna är filosofin. Hennes uppgift är att fortsätta specialvetenskapernas arbete i riktning åt förverkligande av ett dylikt ideal, och hennes berättigande att vara till beror icke därav, att idealet vore vid någon bestämd tidpunkt uppnåeligt, utan därav att det beständigt måste eftersträvas. Åtminstone ett närmande till målet är möjligt. . . Filosofin måste därför bibehålla ett möjligast nära samband med specialvetenskaperna — med naturvetenskaperna ej mindre än med den empiriska psykologin och övriga andevetenskaper. Att redan härigenom svårt uppfyllbara fordringar ställas på filosofins idkare är oförnekligt, men kan ej förändra uppgiftens natur. Då nu filosofin på den breda basen av sådan totalerfarenhet uppbygger så att säga sin kunskapspyramid, bör denna kunna nå högre än någon annan vetenskap med mindre omfattande underlag.»

Enligt Rein blir därför filosofen en allt utom onyttig vetenskapsman: också han har en specialuppgift av betydelse för gemenskapen. »Han deltar på sitt sätt», skriver *Rein* (*Finsk Tidskrift* 1901), »i arbetet för de för gemenskapen väsentliga intressena. Ty det är ett för gemenskapens väl väsentligt intresse, att människan söker komma till någon klarhet om sig själv, sitt väsende, sin ställning i universum; samt att hon för den skull strävar att genom tänkande bringa vetenskapernas resultat till någon avslutande sammanfattning. Det är ett för den mänskliga gemenskapen väsentligt intresse, att *sanningsiden* hos och av henne mer och mer förverkligas. Den,

som har sig vården om detta gemenskapsintresse ombetrodd, är filosofen.»

Att vårda gemenskapens sanningsintresse, att se till att sanningen förverkligas — jo jag tackar, och betackar mig. Filosofen som sanningens överstepräst, vad förmår han mot en värld, som vill bedragas? Reins försvar för filosofkallet förklarar ju oss alla inkompetenta. Pyramidbygget, som han anbefaller, det bygger man i regeln så ensidigt, att underlaget snart sviktar. Och kunskapskritikens »vad är sanning» och logikens rena förnuft, de vilseledas gärna av hopp och tro. Filosofens uppgift är *over aevne*, den uppnås, såsom Rein framhåller, icke mer än tillnärmelsevis. Men så förblir Sokrates' mening om filosofens mindrevärde, där han fuskar i andras fack och tror sig förmer än fackmännen, icke utan ett visst berättigande.

Också utsättas filosoferna, när de näpsa sina professorskolleger, för otack och värre: för mer än vanligt av småsinne och missunnsam ringaktning. Men värst bli vi misskända av psykoanalysen. Låt oss lyssna en stund till dess avslöjanden.

Skoningslöst gick härvid *Nietzsche* före i att misstänkliggöra filosoferna. »Ofta nog har jag frågat mig», skriver han (*Die fröhliche Wissenschaft*, företalet), »om icke filosofin tillsvidare i stort sett varit ett kroppens uttryck och ett missförstånd av kroppen . . . En modig filosof och läkare skall engång fördjupa min misstanke och våga förfäktasatsen: allt filosoferande har tillsvidare icke gått ut på »sanning», utan på något helt annat, låt oss säga hälsa, framtid, tillväxt, makt, *liv*.»

I grunden är detta en omskrivning av *Fichtes* berömda sats om människan i filosofen: »Was für eine Philosophie man wählt, hängt davon ab, was man für ein Mensch ist.» *Nietzsche* går längre och undrar »om icke de *sjuka* tänkarna dominera i filosofins historia?» Här sätta psykoanalytiker in: är icke filosofins historia en mönstersamling på tröstegrunder — till uppbyggelse för i det praktiska livet förfelade existenser?

Javisst, har man påstått och pekat på defekter, som menas väsentligare än säregna gåvor leda från »livets gröna bete» till »tänkandets torra hö». De felslagne, de förolyckade, de söka inom sig själva en ersättning för hämmade möjligheter, för levande liv och handling. Alltid är, menar psykoanalytikern *Herzberg* (*Zur Psychologie der Philosophie und der Philosophen*), kontemplerationen en kompensation, filosofin ett surrogat för det verksamma livet. Han är elak nog att belysa det som följer: om man råkar en tilltagsen och livlig sälle, skämtsam och djärv, icke minst när det gäller damerna, en gåpåare och en kraftkarl, så kan man vara förvissad om, att det icke är en filosof. Men se vi någon, som i motsats härtill är tillbakadragen och blygsam, frånvarande, illa till mods i en alltför glad miljö, tveksam och oföretagsam, naiv i damernas ögon, då kan det vara ett tänkarämne. . .

Och i samhälls- liksom i umgängeslivet förblir filosofen bortkommen, det lära vi redan av den filosof, från vilken epitetet »platonisk» kommer. Filosofen är icke det ringaste nyfiken på nästans görande och låtande, han lider ej av lust till penningeförvärv; han vet ej, fortfar *Platon* i Staten, var och huru rättstvister slitas eller affärer uppgöras. *Herzberg* kommer med ett otrevligt tillägg: filosofen är icke blott utan praktisk driftighet, han är ohägad och omöjlig för aktivitet över huvud. Drages han likväl in i bråket på livets förvirrade byggnadsplats, så snavar han över var stock eller sten; användes han i politik, så handlar han efter sitt eget huvud i den ordning han teoretiskt lagt till rätta för sig, men icke efter givna omständigheter, med smidighet avvägande vad som kan nås. Filosofer ha spekulerat om statslivets väsen: så *Platon* och *Aristoteles*, *Hobbes* och *Spinoza*, *Fichte* och *Hegel*. Men den som personligen är oförfaren i statslivets knepiga praktik, *han* är det som uppställer principer. Här som på alla områden är bristen på anpassningsförmåga och olust för praktisk verksamhet utmärkande för tänkaren.

Man kunde gå ett steg längre och påstå, att filosofernas tänkande väsentligen tillkommit för att rättfärdiga deras lättja.

Så redan *Sokrates'* lära, att det vore gudarna förbehållet att ingenting behöva: och att det vore att likna gudarna att behöva det minsta möjliga. Denna livslära är väl förstuckt ett försvar för hans eget *dolce far niente?* Bättre att avstå från livets komfort än att plåga sig med arbete. Vara i fred, vara fri, icke ävlas, icke uppröra sig är ju filosofens livsideal — men också den i förväg förtröttades. Visserligen finns det tänkare som hetsigt manat till handling; så kanske mest energiskt *Fichte* och *Nietzsche*. De prisa emellertid handlingen för att övertala sig själva; en längtanssjuk vanmakt, en klagan, klingar ur deras rop.

Säkert är att filosofiska läror blotta deras upphovsmäns önskningsmål. Spiritualisten, som utdömer verkligheten såsom blott sken och villa, låter oss ana en hjärtesuck: ack, att den leda yttervärlden alls icke vore till! Han är icke skickad för en insats däri, och så skjuter han allt ifrån sig: idéernas värld och själslivet vore den sanna verkligheten. Men tillika, vi sågo det om *Fichte* och *Nietzsche*, bekämpar filosofen sina böjelser. *Comte* värjde sig mot sitt mystikbegär, när han utdömde allt icke-empiriskt. Ju bittrare positivisten förnekar, desto vissare kan man sluta till, att han sörjer sin barndomstro. Ivern att avslöja är hat av kärlek. Filosofernas livssyn är en revansch, en lisa för svikna illusioner; också klamra de sig fast vid sina tolkningar som om det gällde livet — *rabies philosophorum* ger emellanåt icke efter för *odium theologicum*.

»Att filosofera», lyder Herzbergs slutsats, »betyder att tillfredsställa drifter med tänkande.» Sanningen vore en förvändning, argumenten allenast svepskäl, systemet en rationalisering, en advokatyr för en hjärtesak. Sorgligt rätt hade *Nietzsche*, när han hävdar att filosofernas kunskapsintresse endast maskerar deras begär att kväda envar sin lilla visa. Det lättar det missmod, som trycker dem; men de fatta sina kväden som förlösande ord, och som sanningen om verklighetens väsen.

En smula värde i gemenskapslivet vill Herzberg likväl ej

neka filosoferna. Redan att en sjuk eller halvsjuk räddar sig, betyder ju en vinst för det allmänna — och filosofin är en verksam sinneshygien, till lyftning också för andra. »Ty av den lustgård en rikare ande skapat — som tillflykt för sig själv undan världens vederstygglighet — kan bli en offentlig park, där många av livet sårade, som själva icke äga en fotsbredd mark, finna uppbyggelse och hälsa.»

Så långt de moderna dårläkarna. Ha de rätt i att vi drivas att filosofera, mindre av vår läggning att se i stort, än av en tidig grundskavank? En medfödd mindre livsduglighet skulle vända oss från livskampens påtagligare värden, från konkreta intressen till abstraktioner, till det som icke är av denna världen? — Vad ha vi att säga till vår äreräddning?

Filosoferna, vana att topprida andra, ha förvisso gott av en duvning. Men att degradera oss till minusvarianter, till stackare som syssla med sitt missbytt jag, det är ändå väl försmädligt.

Helt visst är det med filosofkallet som det ofta är med prästbanan: en bondson, som ej orkar med kroppsarbete, läser sig i stället till präst. Fallenheter och anlag ersätta varandra; med ett mindre värde i praktiska värv förenas icke sällan ett själsligt plus.

Den ordningsföljd, som psykoanalytikerna spåra, bekräftas av fallet *Kierkegaard*. Ända från skolåren sedd över axeln som »fra Begyndelsen af et forulykket Exemplar af et Menneske», inställes han på att göra förtret; »smerteligt stillet udenfor det Almene», fortfar han att »gjøre Vanskeligheder» hela sitt liv. Hans livsgärnings djupaste drivfjäder tyckes varit att hävda sitt misskända jag, icke minst för att kväsa sin egen misstro. Han belyser den plåga, som tvingar honom upp, med vändning efter vändning och bild efter bild: i springbrunnen är det bottenstrycket, som driver strålen mot höjden. Genialiteten hjälpes av lidandet: det är som att simma med kork. »See, Andersen kan fortaelle Eventyret om Lykkens Galoscher — men jeg kan fortaelle Eventyret om Skoen, som trycker»...

I *Landquists* skildring av *Fröding* möter oss samma tema: skalden-filosofen *Fröding* »saknade alldeles vad man kallar handlag... jag tror aldrig han lyckades lösa problemet att få krage och halsduk att sitta ordentligt... Den som är svag och osäker i sina förbindelser med rummets värld är... från begynnelsen underlägsen de väl infogade. Han blir mer eller mindre dömd att stå utanför och se på... Han har ingen glädje av de andras sällskap, emedan deras överlägsenhet och övermod trycka honom... »Det måste finnas något incitament», fortfar *Landquist*, »som leder människan inåt mot andens värld... Det är till större delen de disharmoniska, de i verkligheten ej väl inpassade, som befordrat den andliga kulturen. Den är framför allt de olyckligas verk... Det är de utestängda och svaga, som tänkt mänsklighetens stora tankar för att förklara eller bättra denna värld.»

Så *Landquist*. — Och det är ju en allmän lag, att en högre utveckling endast vinnes på den omedelbara lyckans bekostnad. Nöden uppfinner, motgång tvingar upp, hela vår kultur är barn av begär, som icke fått sitt lystmäte och så inslagit nya vägar.

Men icke är det undermåligt folk, oftast är det de överrike, de med de många möjligheterna, de med den spänstigaste åtrån, som tvingas att urladda böjelser och längtan med att leda upp dem i ett högre plan. Betingelsen för *allt* medvetet liv är att vårt driftliv hämmas. Men hämningen må vara en utlösande faktor: den riktar om, ja, den driver en som ångan i maskinen; och ändå är det på maskinens byggnad dess specifika funktion beror. Det bärande primära i filosofens byggnad är medfödda anlag för inåtvändhet, en övernormal utrustning åt själsligt håll. Om tänka och handla ofta motväga varandra, så kan tänkarens ringare håg för det yttre och större intresse för sig själv vara verkan mera än orsak. En sjuklighet behöver icke föregå, det kan också vara tvärtom: att differentieras till kulturprestationer har till följd en minskning av ens allmänna duglighet. *Platon* berättar i *Theaitetos* att filosofen *Thales*, medan han såg upp mot stjärnorna, steg ned i en brunn och blev utskrattad.

Han tyder detta filosofens öde som en följd av hans högre intressen; de lägga beslag på forskarens sinne och göra honom liknöjd för praktiska bestyr. Det hämnar sig i hans fortkomst i denna vår snöda värld. Men vad han går miste om sörjer han föga; hans bästa glädje är att forska och tänka. Och vore detta ett mindrevärde?

Att tankens resultat vore mindre värda än motorisk aktivitet, det kan i en handvändning motbevisas. Varför *tänker* man över huvud? Jo, för att inbespara handling. Ju högre vi komma på livets steg, liksom på civilisationens, dess mera träder intellektet fram och ersätter muskelkraften. Man tänke på den elektriska knappens behag! Man utvinner en allt större effekt med minsta möjliga muskelbesvär. — Och just det förverkligar filosofin i förhållande närmast till övriga vetenskaper. Den använder dem som hantlangare, den anstränger sig icke med grovarbete. Den har att mästra begrepp och metoder, öva kritik och ange riktning, sätta i system och finna uppslag. Så litet är filosofen en mindrevärd, att just han i arbetet är principalen, och toppen på kunskapens träd.

Dårläkaren skulle skratta — här får han ju vatten på sin kvarn. Filosofen står på gränsen till självförgudning. För *Stoa* var den vise *rex regum*, förmer än jordens mäktige; för *Platon* har visdomens älskare närmare än andra till gudarna. Vår högfärd, vår inbilskhet är inrotad.

Filosof betyder visdomens älskare; upphovet till ordet tillskrivs *Pythagoras*, som skall ha betecknat filosoferna som folk, vilka »ringaktande allt övrigt, oförtrutet forska efter tingens väsen». Faller tonvikten på försatsen »ringaktande allt övrigt», enkannerligen livets vulgära goda, så gäller bestämningen alltfört: i den mån människorna trösta sig med att tänka upphöjt över tillvaron pläga vi betrakta dem som filosofer. Icke som hade filosofen att resignera annat än i fråga om egen fördel; han är sin lyckas överman. I vad som sker vrängt i det allmänna har han icke att föga sig. Visserligen anser *Platon*, att filosofen är ur stånd att få det vrånga på rätt, annat än

med att visa på det sanna och rätta. Och visserligen skall filosofen bli misskänd, fortfar Platon i Staten, och »mycket misskänd i all sin strävan», när han uppträder som »läromästare i besinning, rättrådighet och all medborgerlig dygd».

Om sanningsvitnet, i en värld som vill bedragas, var det redan tal; Platon fordrar än mera. Också förliknar han filosofen vid en ensam människa bland idel vilda djur. Manar filosofen dem till besinning, så går det honom som Sokrates; gudarna, sade *Platon* med en annan bild, hade sänt Sokrates Athén på halsen, såsom de sända bromsen på en häst, som blivit litet dåsig. — Men också om filosofen nöjer sig med att endast taga avstånd, vägra att tjuta med ulvarna, så faller han lätt offer för odjuren. Och till och med om han icke sätter sig på tvären, är han nödd och tvungen att ställa sig utanför. Han har att se med det främmande ögat liksom med forskarens ovanefter. Nedlåtande som folkloristen betraktar primitiv sed, blickar han på människornas färd i nuet. Men att så vara mängden olik, förmenas honom av hans landsmän; lyckligt om han undgår landsförvisning, giftbägare eller kättarbål och bara blir utsvält och ansedd som en narr.

I Frånrike heter narren bland annat fåne: *le fou*; och galningen främling, eller en som blivit främmande: *un aliéné*. Så får dårläkaren åter en del rätt: filosofer och narrar äro tjocka slakten. Den svage och vanskapte hovnarren var under långa tider den ende, som tilläts att säga sanningen; och tål man den i dag från filosofen, så är det icke minst för att han avfärdas som vettvilling. Men yrkar han alltför högljutt t. ex. på individens frihet, på humanitet, på objektivitet, då bemötes han ej längre med en axelryckning, utan — med den pansrade näven. Och den drabbar både levande och döda; så förkättras på visst håll den ädle Spinoza såsom fader till den judiska radikalism, som väl ännu icke på 1600-talet kunde breda ut sina gamvingar, men som nu tär på samhället, som vore detta samhälle redan ett as

Så är det ingen barnlek att tjäna filosofin. Allvar är det och heligt allvar; det gäller livet och vad som är mera: nämligen

gemenskapens liv; och än mera: något, som går himmelshögt också över nationell gemenskap, nämligen de eviga idéerna.

Om jag pekat på alla dessa vanskligheter, så är det för att understryka, att den maning till de unga, från vilken jag utgick, gällde ett *fördjupat* studium av filosofin. Till läxa, alltså, för dessa unga, när de uppvakta »den sköna Musan Philosophia», såsom den stränga gudinnan kallades i Chronanders *Surge* här under Per Brahe. Må hennes änessvenner betänka, huru litet hon dessvärre förmår, och huru mycket mindre de själva förmå; och må de slå av på övermodet.

Må de än vidare lära att gå varsamt fram, där de alltför snart tro sig skickade att omvärdera alla värden, pröva och behålla det gott är. Berusad av slagord och halvsanningar, tilltror sig ynglingen arrogant att gäckas och trotsa, smäda och häda. Men innan man uppträder som domare, innan man ger sig i kast med plikten att aga sin förstockade samtid, kräves lång träning till oväld; och länge, ja, livet ut, har filosofen fullt upp med att pröva sig själv. Är mitt syfte det allmänna bästa eller kanske självsväld och självhävdelse? Har jag uppnått de svala höjder, som allena skänka en klarhetssyn; och med det vidgade synfältet också — överseende?

För att vänja vid besinning och dämpa förhävelse ha vi en bra lösen att hålla oss till: den som vi fingo av *Westermarck*, när han invigde Akademien. Den lydde: »metodiskt vetenskapligt tänkande», »arbete och mera arbete». I det tecknet och med *Westermarck* som föredöme går vår disciplin säker.

Men också av *exemplaria prisca* har ungdomen här gott. »När man nuförtiden känner sig dragen till filosofin», förmanar för alla tider stoikern *Epiktetos*, »så vill man genast lysa och befalla. Även om ens håg för uppgiften är föga varaktigare än en störd matsmältnings begär efter retande rätter, så låter man håret växa, klär sig i filosofmanteln samt ger sig i träta med eho man möter . . . Människa, begynn din filosofi med att öva dig i skymundan. Det kan hända, att din lust för filosofin är som en sjuk mages längtan eller en väntande kvinnas

nycker. Var en tid filosof i tysthet och för dig själv allena. Det är så fröet spirar och bär frukt; det bör gömmas i jorden någon tid för att gro; och även när det grott får blomningen icke komma för tidigt.»

ÅBO 1938
ÅBO TIDNINGS OCH TRYCKERI AKTIEBOLAG

187

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF THE HISTORY OF ARTS
LIBRARY

